

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۲/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۷/۱۱

توسعه گردشگری فرهنگی-تاریخی در شهرستان ری؛ پتانسیل‌ها، موانع و راهکارها

عباس امینی

استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان

سارا یوسفیان

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی توریسم، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان

چکیده

سرزمین ری با وجود تاریخ کهن و داشته‌های فرهنگی غنی، بدلیل مجاورت با تهران و گسترش بی‌رویه آن در دهه‌های اخیر و در سایه مدرنیته حاکم بر آن، نه تنها شهرت و نمود جغرافیایی خود را از دست داده، بلکه شکوه و آوازه فرهنگی و تاریخی‌اش نیز به فراموشی سپرده شده است. به علاوه این همسایگی مخاطره‌های زیست‌محیطی و معضلات اجتماعی جدی‌ای برای آن ایجاد نموده است. نوشتار حاضر مدعی آن است که رونق گردشگری فرهنگی و تاریخی، واجد پتانسیل تجدید حیات اقتصادی-اجتماعی، پایداری نسبی توسعه و سامان سکونتگاهی در این منطقه است. در این راستا با ملاحظه پتانسیل‌های فرهنگی و تاریخی شهرستان، که با وجود و شهرت بارگاه عبدالعظیم کمتر شناخته شده‌اند، به بررسی وضع موجود و ارائه راهکارهایی برای بهبود آینده توریسم فرهنگی-تاریخی شهرستان پرداخته شده است. با جمع‌آوری داده‌های کارشناسانه، عوامل مختلف تأثیرگذار در حوزه‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی و سیاست‌گذاری، که از طریق سازوکارهای درونی و محیط بیرونی عملکرد فوق را مستقیم یا غیر مستقیم زیر تأثیر خود دارند، واکاوی و بگونه استراتژیک تحلیل شده‌اند. مطابق نتایج، شهرت، امنیت نسبی، دسترسی به بازار بالقوه گردشگری و برخی فرصت‌های فضایی در کنار تهدیدهای متعدد اجتماعی، محیط زیستی و سازمانی، عمده‌ترین عوامل

کمک‌رسان و بازدارنده بالقوه و بالفعل در مسیر برپایی و رونق گردشگری شهرستان هستند که بر اساس ملاحظه و روابط متقابل بین آنها راهبردهایی برای رانش وضع موجود به سوی مطلوبیت بیشتر شناسایی و معرفی شده‌اند.

کلمات کلیدی: ری، تاریخ و فرهنگ، گردشگری، توسعه.

مقدمه

امروزه کشورها دریافته‌اند برای رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی تنها اتکا به منابع ملی و صادرات آن کافی نیست، بلکه بایستی با برنامه‌ریزی و مدیریت اصولی ابتکار عمل را در دست گرفت و در رقابت حساس بین‌المللی حضوری فعال داشت. آنچه در چند دهه اخیر در محوریت برنامه‌ریزی‌های توسعه قرار گرفته است، روی آوردن به بحث توسعه صنعت گردشگری است. با نگاهی به آمارهای منتشر شده از سوی یونسکو و سایر سازمان‌های متولی گردشگری و میراث فرهنگی جهانی می‌توان دریافت که توریسم در هزاره سوم به صنعت شماره یک در عرصه بین‌المللی تبدیل خواهد شد. آمارهای سال ۲۰۰۴ نشان می‌دهد درآمد ناشی از گردشگری حدود ده درصد تولید داخلی کشورهای گردشگرپذیر بوده است.

صورت گرفته توسط مجامع بین‌المللی مانند یونسکو، ایران به لحاظ جاذبه‌های اکوتوریستی رتبه پنجم جهانی را داراست. دارا بودن تنوع زیستی کامل (داشتن چهار فصل و زیست‌گونه‌های اصلی گیاهی و جانوری)، بزرگ‌ترین دریاچه جهان، ۲۰۰۰ کیلومتر مرز دریایی، ۵۰ دریاچه داخلی، جنگل‌های هیرکانی مازندران به عنوان آخرین بازمانده جنگل‌های باستانی، وزش باد، حجم ماسه‌های روان و بیشینه گرمای هوا، نیز وجود ۱۸ دریاچه و ۱۸ تالاب مورد حفاظت بین‌المللی، از اهم جاذبه‌های اکوتوریستی ایران است (کرمی، ۱۳۸۲: ۱۸۶). از نظر جاذبه‌های تاریخی- فرهنگی نیز ایران مقام دهم جهانی را داراست. کشور ما بیش از ۷۰ هزار ابنیه نامشهور و ۱ میلیون و ۲۰۰ هزار اثر و میراث تاریخی دارد (زم، ۱۳۸۲: ۲۸). همچنین ۸ هزار و ۹۱۹ مکان مذهبی مقدس در کشور وجود دارد که از این بین ۴ هزار و ۳۱۹ اثر در زمره آثار ثبت شده در فهرست میراث ملی قرار دارند و علاوه بر جاذبه‌های زیارتی دارای جاذبه‌های فرهنگی- تاریخی هم هستند (تقوایی و دیگران، ۱۳۸۹: ۴۱). بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند گردشگری پیش از آنکه یک صنعت و فعالیت اقتصادی باشد پدیده‌ای است فرهنگی که نقش مهمی در ایجاد تغییرات فرهنگی ایفا می‌کند (فقیهی و کاظمی، ۱۳۸۳: ۲۵).

نگاه این نوشتار متوجه توریسم تاریخی و فرهنگی است. گردشگری پلی میان مردم و فرهنگ‌هاست و به ارتقاء صلح و احترام بین‌الملل کمک می‌کند. بررسی انواع مختلف گردشگری و نیز رفتار و سلیقه گردشگران گویای آنست که توریسم تاریخی- فرهنگی در ایران دارای مزیت نسبی می‌باشد و در مقایسه با سایر انواع گردشگری قادر است آثار مثبت بیشتری برجای بگذارد. برای مثال توریسم تفریحی بنا به ملاحظات اخلاقی، اجتماعی، مذهبی و سیاسی در کشور ما قابلیت رشد چندانی ندارد و تقریباً همه پیامدهای منفی گردشگری مربوط به این شاخه از توریسم است (کرمی، ۱۳۸۲: ۱۸۲). در این مقاله با تأکید بر ضرورت توسعه توریسم

این امر توریسم را به مهم‌ترین بخش اقتصادی در سطح جهانی تبدیل کرده است (Srinivasan et al., 2012: 212). همچنین ارزش صنعت گردشگری جهان در سال ۲۰۰۵ به ۶/۲ تریلیون دلار بالغ گردیده است (رضایی و زاهدین فرد، ۱۳۸۴: ۱۷۴). مطالعات صورت گرفته در موضوع گردشگری از اقبال روزافزون جهانیان و سرمایه‌گذاری در این عرصه نشان دارد. کشورهایمانند آمریکا، ژاپن، آلمان و انگلستان در این زمینه سرآمد و کشورهای دیگری مانند ایتالیا، فرانسه، اسپانیا، سوئد و یونان دارای موقعیتی بسیار عالی در پذیرش گردشگران می‌باشند. در همه این کشورها گردشگری به عنوان بزرگ‌ترین و سودآورترین صنعت خدماتی شناخته شده و صنعت «بدون دود» و «پاک» لقب گرفته است. این صنعت همچنین به دلیل خاصیت فرابخشی و کاربر بودن آن، به ویژه برای کشورهای در حال توسعه نیز می‌تواند کلید رهایی از مشکلاتی نظیر فقر، درصد بالای بیکاری و وابستگی به منابع ملی و اقتصاد تک‌محصولی باشد. در کنار تمامی مزیت‌های گردشگری، ضروری است اشاره گردد که به هر حال توسعه این صنعت با نتایج و آثار مثبت و منفی بسیاری همراه است. در جهت درک این عوامل و بهره‌مندی از نتایج مثبت آن و نیز به حداقل رساندن اثرات منفی آن برنامه‌ریزی درست و علمی حرف اول را می‌زند. به نظر می‌رسد برای هر نوع فعالیت ملی و بین‌المللی برنامه‌ریزی و به دنبال آن مدیریت تخصصی و هدف‌مند ضرورت تام دارد و مستلزم درک جایگاه صنعت گردشگری در کشور و دنیا است. بررسی وضعیت صنعت گردشگری در ایران گویای آنست که به لحاظ سهم بخش گردشگری از تولید ناخالص داخلی، کشور ایران در میان ۱۷۴ کشور جهان رتبه ۱۷۲ و در میان کشورهای خاورمیانه در رتبه آخر قرار دارد. همچنین به لحاظ ارزش صنعت گردشگری در سال ۲۰۰۵ کشور ایران در میان ۱۷۴ کشور جهان رتبه ۴۳ را کسب نموده است (رضایی و زاهدین فرد، ۱۳۸۴: ۱۷۵). این درحالی است که طبق بررسی‌های

باهر (۱۳۸۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «تورسیم پیشگیر تروریسم»، مشکلات قرون حاضر را صنعت‌زدگی، آزادی‌زدگی، خودشیفتگی و بی‌باوری می‌داند و یکی از استراتژی‌های پیشنهادی را تقویت روحیه گردشگری و آشنا شدن با گذشته و حال سایرین می‌داند. وی معتقد است این حرکت بایستی به صورت یک حرکت جوهری و با برآیند خرد جمعی انجام پذیرد، بطوریکه همگان جهانگردی را صنعتی تلقی کنند که موجب تعالی طرفین می‌شود. وی ریشه تروریسم را بی‌خردی و تحجر می‌داند و راه حل پیشگیری از آن را اصلاح جهان‌بینی می‌داند. در نهایت نتیجه می‌گیرد یکی از مکانیسم‌های بسیار اثرگذار بر روی انسان‌ها اطلاع آنها از گذشته، حال، طبیعت و سنت، جامعه، تاریخ، فرهنگ و تمدن سایر انسان‌هاست و این مهم که ایجاد تفاهم می‌کند با مکانیسم تروریسم شدنی است.

شمس و امینی (۱۳۸۸) در پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی شاخص فرهنگ ایرانی و تاثیر آن در توسعه گردشگری»، ضمن معرفی ابعاد مختلف فرهنگ ایرانی و برجسته ساختن قابلیت‌های فرهنگی ایران در جذب گردشگری، مهم‌ترین موانعی که در راه استفاده از قابلیت‌های فرهنگی ایران وجود دارد را عدم معرفی و تبلیغات ذکر می‌کنند.

مجیدی (۱۳۸۹) در مقاله «سیاست گردشگری خارجی در ایران، جستجوی الگوی مطلوب»، با تاکید بر لزوم اعمال سیاست گردشگری مناسب، به بررسی انواع گردشگری و جایگاه آن در ایران می‌پردازد. وی گردشگری فرهنگی را برای ایران مناسب‌ترین نوع گردشگری می‌داند که بایستی به عنوان الگوی مطلوب به حساب آید. زیرا این نوع از گردشگری با ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، جغرافیایی و اقتصادی جامعه میزبان (ایران) سازگار است. وی تاکید می‌کند سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها باید در این چارچوب (گردشگری فرهنگی) صورت گیرد.

تاریخی- فرهنگی در شهرستان باستانی ری، به بازشناسی امکانات و قابلیت‌های توسعه این نوع از گردشگری پرداخته شده است. بدین منظور ضمن بررسی وضعیت حال حاضر گردشگری در این شهرستان، به شناسایی اهم جاذبه‌ها در این منطقه خواهیم پرداخت. هدف از این پژوهش شناسایی موانع اصلی و محدودیت‌های توسعه گردشگری در این منطقه و در نهایت ارائه راهکارهایی جهت حرکت در مسیر صحیح رشد و توسعه این صنعت می‌باشد و در واقع به دنبال درک علل اصلی عدم توفیق این شهرستان در عرصه گردشگری داخلی و بین‌المللی است و امید آن دارد که با کمک به یک حرکت تخصصی و هدفمند و با ریشه‌یابی ناکارآمدی برنامه‌های توسعه تروریسم در ایران قدمی در جهت نائل شدن به رشد و توسعه گردشگری در منطقه مورد بحث و حفاظت از گنجینه‌های ارزشمند تاریخی آن بردارد.

پیشینه مطالعه

زم (۱۳۸۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقصان جهان‌بینی، منشأ بطلان جهانگرد» مهم‌ترین مشکل زیربنایی و اساسی در عدم توفیق صنعت گردشگری در ایران را نقصان جهان‌بینی می‌داند و اشاره می‌کند: وقتی من به ته چاه فرهنگ و تمدن و هنر رسیدم در آنجا به فقدان اقتصاد نائل شدم، اما وقتی در عمق صنعت گردشگری پژوهش کردم به فقدان جهان‌بینی رسیدم. ما جهانگردی را قرین آلودگی، عیش، نوش و لاابالی‌گری می‌دانیم، در حالیکه جهانگردی مقدمه اصلاح جهان‌بینی و آشنایی با عظمت آفرینش، تنوع آفریده‌ها، تفاوت انسان‌ها، چگونگی فرهنگ‌ها و رشد تمدن‌هاست. وی روند جهانگردی را در ساختار دولتی و کنونی آن شکست خورده می‌داند. نیز با تاکید بر جمله «با پنبه فرهنگ و هنر بهتر می‌توان سر برید»، اقتدار فرهنگی را جایگزین قدرت نظامی می‌داند و در نهایت راهکارهای توسعه جهانگردی را قطع سوبسیدهای دولتی، تغییر ساختارهای زائد، تمرکز اختیارات قانون‌گذاری و فراهم کردن امنیت ذکر می‌کند.

گردشگری فرهنگی بدلیل ماهیت خود می‌تواند به تداوم یا گسست فرهنگ و مؤلفه‌های فرهنگی جوامع میزبان گردد. فرهنگ و پتانسیل جاذبه‌های فرهنگی جامعه محلی، نقشی اساسی در این زمینه خواهد داشت. در همین رابطه، جورج و همکاران (۲۰۰۹) در کتاب خود، توسعه گردشگری روستایی در کشور کانادا را از دیدگاه محلی‌گرایی و تغییرات فرهنگی مورد مطالعه قرار داده‌اند. دیدگاه تئوریک آنان در مطالعات موردی‌شان پیرامون مناطق روستایی در چندین ایالت کانادا، بر این پایه استوار است که تأثیرات فرهنگی توسعه گردشگری در مناطق روستایی می‌تواند در طیف گسترده‌ای از گسست فرهنگی (rapture) تا پیوستگی و تداوم فرهنگی (continuity)، اتفاق افتد. برای هرکدام از دو سوی این طیف، محققان مؤلفه‌هایی را، به شرحی که در قسمت قبل آمد، ارائه نموده‌اند.

مبانی نظری

امروزه صنعت گردشگری یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در جهان به شمار می‌آید که علاوه بر منافع اقتصادی، فرصت بسیار مناسبی را در اختیار بازدیدکنندگان قرار می‌دهد تا نسبت به اهمیت حفظ فرهنگ‌ها و چگونگی محافظت از فرهنگ‌های محلی و چشم‌اندازهای طبیعی آگاه شوند. این شرایط برای روستاها، شهرها و نواحی دوردست طبیعی درآمد خوبی ایجاد می‌کند. مروری بر ادبیات برنامه ریزی گردشگری مبین آن است که تاکنون چندین رویکرد عمده در مورد بخش گردشگری وجود داشته است. گنز در ارتباط با برنامه‌ریزی توریسم این رویکردها را مورد توجه قرار داده است. دیدگاه تقویت‌گراها، رویکرد اقتصادی صنعتی‌مدار، رویکرد فیزیکی-فضایی، رویکرد اجتماعی‌مدار و رویکرد برنامه‌ریزی توسعه پایدار. رهیافت تقویت‌گرا تفکر ساده‌انگارانه‌ای است که معتقد است توسعه توریسم ذاتاً خوب است و دارای محاسن خودکاری برای میزبان است. گنز معتقد است رهیافت تقویت‌گرایی همیشه مورد استفاده خواهد بود و

این توسط دو گروه مورد تأکید است. اول سیاست‌مدارانی که به طور فلسفی بر رشد اقتصادی تأکید دارند، دوم کسانی که به واسطه توریسم فواید مالی کسب می‌کنند. در مقابل این تفکر رویکرد اقتصادی در برنامه‌ریزی است که به دنبال حیطه‌های خصوصی است. این رویکرد مؤثرترین روش برای به وجود آوردن درآمد و اشتغال برای مناطق و جامعه است. رویکرد فیزیکی-فضایی رویکردی جغرافیایی است که به توریسم به عنوان امری که پایه اکولوژیکی دارد می‌نگرد و توسعه آن بر اساس الگوهای فضایی مشخص می‌شود. در این رهیافت امکانات و چارچوب‌هایی که تأثیرات منفی توریسم را در محیط فیزیکی کاهش می‌دهد، مورد توجه قرار می‌گیرد. رویکرد اجتماع‌محور متضمن آنست که در روند توسعه توریسم احتیاج به مشارکت یا کنترل جمعی است. مورفی معتقد است اگر قرار باشد توریسم به عنوان یک صنعت موفق درآمد باید برنامه‌ریزی و مدیریت آن بر پایه امکانات محلی و تصمیم‌گیری جمعی استوار گردد (استعلاجی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۳۴). داوولینگ نیز اشاره دارد که تحقیق در زمینه باورهای جمعی در مورد توریسم به نحو مطلوبی پیشرفت کرده است. گرچه یکپارچه کردن دیدگاه‌ها در امر برنامه‌ریزی کمتر مرسوم است. جان کینز موانع عمده بر سر راه پوشش همکاری جمعی را مشکل اجتماع در درک مسائل تکنیکی و پیچیده برنامه‌ریزی، سختی درک روند تصمیم‌گیری، دشواری حفظ و نگهداری نمایندگان در روند تصمیم‌گیری‌ها، بی‌تفاوتی شهروندان، افزایش هزینه‌ها به واسطه کارکنان و مشکل در ادامه روند تصمیم‌گیری‌ها دانسته است (همان، ۱۳۵).

خاستگاه برنامه‌ریزی گردشگری به طور صریح با تاریخ برنامه‌ریزی و گردشگری مرتبط است. بعضی از این تعاریف جهت‌گیری اقتصادی دارد. این نوع تعاریف اشاره دارند که برنامه‌ریزی گردشگری دارای جهت‌گیری به سمت بهره‌برداری از منافع گردشگری و توسعه آن می‌باشد. بعضی

هوایی و دریایی را بوجود آورد. در تقسیم بندی دیگری که بر اساس هدف مسافرت ارائه شده است میتوان از انواع طبیعت گردی (اکوتوریسم)، گردشگری تجاری، گردشگری روستایی، گردشگری مذهبی و زیارتی، سفرهای ماجراجویانه، گردشگری سلامت و گردشگری فرهنگی نام برد (www.isfahancht.ir). گردشگری فرهنگی نوعی از گردشگری مبتنی بر میراث‌های هنری و فرهنگی، آداب و رسوم و بناهای تاریخی با هدف‌های آموزشی، تحقیقاتی و پژوهشی صورت می‌گیرد. گردشگر فرهنگی مایل به آشنایی با فرهنگ مناطق مختلف، کاوش در چشم‌اندازهای فرهنگی جوامع انسانی و درک آنهاست. در این نوع گردشگری به جذابیت‌های فرهنگی از قبیل موزه‌ها، نمایشگاه‌ها، ارکسترها، نمایشنامه‌ها، هنرهای دستی و معماری توجه می‌شود.

در ایران علاوه بر موارد فوق، آیین‌های سنتی نظیر تعزیه، مراسم چهارشنبه‌سوری، جشن‌های مذهبی زرتشتی و اسلامی، عزاداری‌هایی مانند محرم نیز از جذابیت‌های فرهنگی می‌تواند تعریف شود. گردشگری فرهنگی از برجسته‌ترین روشهای مبادلات فرهنگی بین مردم کشورها و از ارزشمندترین روش‌های گفتگوی درون فرهنگی است. صنعت گردشگری اغلب آداب و رسوم و سبک زندگی جوامع میزبان را به عنوان جاذبه‌های توریستی عرضه میکند. گردشگران نیز اغلب خواستار عرضه آن نوع از فرهنگ و سبک زندگی هستند که به طور قابل ملاحظه‌ای با فرهنگ و روش زندگی خودشان متفاوت باشد (شمس و امینی، ۱۳۸۸). ایران، به تصدیق سازمان یونسکو، از نظر دارا بودن آثار تاریخی و فرهنگی در میان هشت کشور نخست جهان جای می‌گیرد ولی در کشور ما این پتانسیل عظیم به نحو مناسب مورد بهره‌برداری قرار نگرفته است (زاهدی، ۱۳۸۷). علی‌رغم رشد فزاینده درآمد جهانی از محل گردشگری، ایران که در زمره پراستعدادترین کشورها در این زمینه و بویژه گردشگری فرهنگی و تاریخی

مواقع برنامه‌ریزی گردشگری با دیدگاه ترکیبی تعریف شده است: فرایندی که منجر به افزایش «تطابق نیاز توریست‌ها و پاسخگویی به نیازهای اجتماعات محلی» می‌شود. از دیدگاه گروه‌های میزبان، برنامه‌ریزی گردشگری به عنوان «روشی جهت کسب حداکثر منافع گردشگری برای یک منطقه و کاهش مشکلات منتج از توسعه گردشگری» نگریسته می‌شود. صنعت گردشگری و به تبع آن برنامه‌ریزی گردشگری همواره دارای دو ویژگی عمده بوده است؛ اول اینکه نیازمند ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی است. دیگر اینکه نیازمند برنامه‌ریزی غیر فیزیکی است که شامل ابعاد اجتماعی و فرهنگی می‌باشد. این دو نوع برنامه‌ریزی باید به صورت همزمان و به موازات هم صورت گیرند. برنامه‌ریزی گردشگری دارای رویکردهای متفاوتی می‌باشد که شامل یک سری بحث‌های اشتراکی است که روابط گروه‌های ذی‌نفع را در بر گرفته و با تکنیک‌های مشارکتی گوناگونی به پیش می‌رود (طالب و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۲).

به لحاظ نوع‌شناسی گردشگری، تا قبل از جنگ جهانی اول امکان تفکیک اشکال جهانگردی با توجه به طبقات اجتماعی وجود نداشت، در حالیکه امروزه عوامل مختلفی را در این زمینه می‌توان مورد توجه قرار داد که عبارتند از زمان، مکان، انگیزه و هدف. با توجه به مدت زمان اقامت و یا به عبارتی دیگر طول مدت مسافرت می‌توان جهانگردی کوتاه مدت و جهانگردی دراز مدت را از یکدیگر تفکیک کرد. فصل سال نیز می‌تواند دو نوع از جهانگردی را که شامل توریسم زمستانی و توریسم تابستانی است، مشخص نماید. مکان مسافرت و یا محل اقامتی که توریست انتخاب می‌کند نیز شکل معینی را عرضه می‌دارد. اقامت ممکن است در هتل، کمپینگ، ویلای شخصی و یا خانه‌های اجاره‌ای باشد. انجام چنین مسافرت‌هایی معمولاً توسط وسایط حمل و نقل زمینی، هوایی و یا دریایی صورت می‌گیرد که این عامل نیز خود می‌تواند شکل خاصی از جهانگردی را بنام جهانگردی زمینی،

یک از ما حق و تکلیف داریم که ارزش‌های جهانی آنها را ارج نهاده و حفظ و نگهداری کنیم. در این منشور که در دوازدهمین اجلاس مجمع عمومی ایکوموس در اکتبر سال ۱۹۹۹ در مکزیک به تصویب رسید، بر اصولی تاکید شده است. از جمله این اصول آن است که گردشگری ملی و بین‌المللی بهترین راه تبادل و تعامل فرهنگی، پویایی رابطه اماکن و بناهای میراثی با گردشگری، تنظیم برنامه‌ریزی گردشگری و حفاظت از میراث بگونه‌ای است که گردشگر از سفر خود احساس ارزشمندی، لذت و رضایت کند، امکان بهره‌مندی از مشارکت جوامع میزبان و اهالی بومی در برنامه‌ریزی گردشگری و حفاظت از میراث فراهم شده و همچنین بهره‌مندی جوامع میزبان از منابع و منافع گردشگری تضمین گردد (مجیدی، ۱۳۸۹: ۲۶۴).

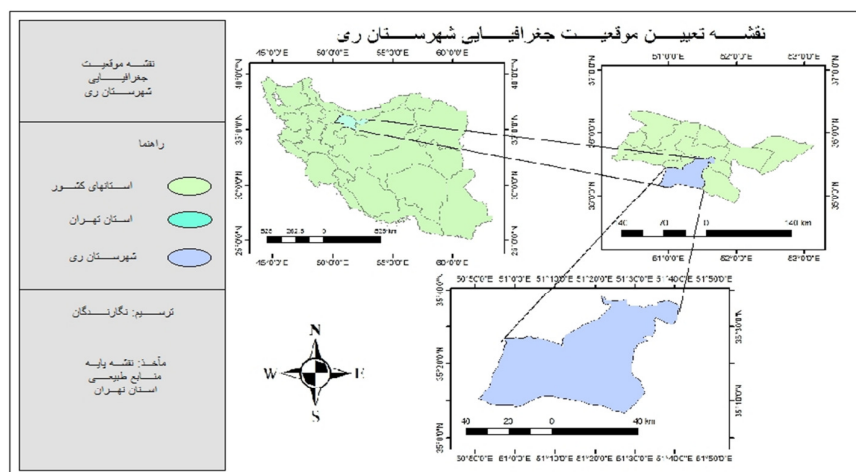
مواد و روش‌ها

معرفی منطقه

شهرستان ری در دامنه جنوبی رشته کوه البرز در ۸ کیلومتری جنوب تهران قرار گرفته و در ۵۱ درجه و ۲۴ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۴۱ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. ری از شمال و شمال شرق به تهران، از جنوب به قم و ورامین، از غرب به ساوه و از شمال غرب به کرج محدود است. در شرق و شمال آن کوه‌های ری واقع است که در شرق به نام کوه بی‌بی شهربانو و در شمال کوهک یا بلندی چشمه علی قرار دارد. وضعیت طبیعی ری جلگه‌ای بوده و شیب آن از سوی شمال غرب به جنوب شرق است (کیانی، ۱۳۷۴: ۳۷۱). شکل (۱) موقعیت جغرافیایی نسبی این شهرستان را نشان می‌دهد.

در حال حاضر این شهرستان دارای سه بخش به نام‌های مرکزی، فساپویه و کهریزک و شش دهستان با نام‌های حسن آباد، وهن آباد، قلعه نو، کهریزک، فساپویه و غنی آباد و سه شهر حسن آباد، کهریزک و باقرشهر است (سلیمی مویند، ۱۳۸۱: ۴۸). جدول (۱) ویژگی‌های جمعیتی شهر ری را طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰ نشان می‌دهد.

است، متأسفانه سهم بسیار ناچیزی از این فرصت بالقوه را از آن خویش ساخته است (رنجبریان و زاهدی، ۱۳۷۹). گردشگری فرهنگی به معنای عام تحرک انسان‌ها برای درک جلوه‌ها و جاذبه‌های فرهنگی خارج از محل سکونت و برآوردن بخشی از نیازهای فرهنگی، طبق منشور آن اهدافی را دنبال می‌کند که بطور عمده عبارتند از: تشویق و تسهیل کار متصدیان حفظ و مدیریت میراث، کمک به پیشرفت و تشویق صنعت گردشگری برای حمایت و اداره گردشگری به شیوه‌ای که میراث و فرهنگ‌های زنده جامعه میزبان را محترم شمارد، تسهیل گفتگو میان طرفداران محیط زیست و متولیان صنعت گردشگری درباره اهمیت و شکنندگی مکان‌های میراثی، مجموعه‌ها و فرهنگ‌های زنده از جمله نیاز رسیدن به آینده‌ای پایدار برای آنها، تشویق تدوین‌کنندگان طرح‌ها و سیاست‌ها برای شکل دادن به راهبردهای جامع و قابل اندازه‌گیری مرتبط با مکان‌های میراثی و فعالیت‌های فرهنگی در زمینه حفظ و نگهداری آنها (مجیدی، ۱۳۸۹: ۲۶۳). مقاصد گردشگری فرهنگی متنوع و گوناگون هستند. با نگاهی وسیع، میراث‌های معنوی جوامع بسیار گسترده بوده و شیوه‌های زندگی مردم، آئین‌ها، آداب و رسوم، لباس، هنر، صنایع دستی، آواها و نواهای محلی، ادبیات، غذا، ورزش‌ها و بازی‌های سنتی و محلی و جشنواره‌های گوناگون را شامل می‌شود. برخی، ابعاد مردم‌شناسانه و آشنایی با مردم بومی و جوامع محلی را نیز در زمره گردشگری فرهنگی قلمداد نموده‌اند. سیلبربرگ (۱۹۹۵) اشاره می‌کند که توریست‌های فرهنگی بیشتر در مقصد می‌مانند، پول بیشتری خرج می‌کنند، عموماً تحصیل‌کرده‌تر هستند و به علاوه از گروه سنی بالاتری هستند. در نتیجه واضح است که این بخش سود بیشتر و تاثیرات منفی کمتری بر جامعه مقصد می‌گذارند (Farahani, 2012; 82). در منشور بین‌المللی گردشگری فرهنگی آمده است که میراث‌های فرهنگی و طبیعی در گسترده‌ترین سطح ممکن به همه مردم جهان تعلق دارد و هر

شکل (۱): موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

جدول (۱): ویژگی‌ها و تحولات جمعیتی شهر ری طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰

سال	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
جمعیت	۱۰۲۸۲۵	۲۵۸۴۲۵	۳۱۹۷۰۵	۲۱۳۱۶۱	۲۹۷۷۱۱	۳۱۹۳۰۵
نسبت جنسی	۱۰۹	۱۰۸	۱۰۷	۱۱۰	۱۱۳	۱۱۱
درصد باسوادی	٪۴۴	٪۶۸	٪۷۸	٪۸۵	٪۸۷	٪۸۹
درصد اشتغال	٪۹۱	٪۸۸	٪۹۰	٪۹۴	٪۹۲	٪۹۰
نرخ رشد	۹/۶۵٪	۲/۱۵٪	-۳/۹۷٪	۳/۴٪	۱/۴۱٪	

منبع: www.amar.ir و محاسبات نگارندگان

می‌یابد. نهر فیروزآباد نیز که از آبریز قنات غار و فشاویه است و از قسمت غربی شهرری می‌گذرد نیز مصرف کشاورزی دارد. این نهر در بخشی از مسیر خود در داخل شهر سرپوشیده است. همچنین وجود ارتفاعات بی‌بی شهربانو در شرق ری مناظر زیبا و جذابی ایجاد کرده، سطح بسیار زیادی که به شیب‌های تند دامنه کوه بی‌بی شهربانو اختصاص دارد، در حال حاضر از کاربری اجتماعی و اقتصادی قابل ملاحظه‌ای برخوردار نیست. اراضی کشاورزی جنوب ری نیز نقش تعیین کننده‌ای در رونق آگروتوریسم در منطقه خواهد داشت.

- پارک سیاحتی هاشم‌آباد: تالاب هاشم‌آباد واقع در شرق دولت‌آباد، یکی از نقاط دیدنی شهرری به حساب می‌آید. این تالاب که در جنوب تهران قرار دارد به همراه اراضی اطراف کوه صفائیه از قابلیت بسیاری برای ایجاد یک مرکز تفریحی - سیاحتی برخوردار است (ایرانی و برنجی، ۱۳۹۰: ۶۱).

بطور کلی از پایتختی ایران در زمان قاجار به بعد از اهمیت ری کاسته شد و به صورت یک شهر حاشیه‌ای درآمد. در طی این دوران بدون توجه به سابقه تاریخی ری، کارخانه‌هایی در این منطقه احداث می‌شود و بافت مسکونی در اطراف بناهای تاریخی و مذهبی از جمله امامزاده عبدالله، ابن‌بابویه و چشمه علی شکل می‌گیرد. این روند در زمان پهلوی دوم شدت بیشتری یافته و شهر توسط انواع بنگاه‌ها، پایانه‌های باربری، انبارها و کارگاه‌ها احاطه می‌شود تا سرانجام ری در سال ۱۳۵۵ ضمیمه تهران شده و به این ترتیب ری پس از ۹ هزار سال موجودیت خود را به عنوان یک شهر مستقل از دست می‌دهد (ایرانی و برنجی، ۱۳۹۰: ۴۶).

جاذبه‌های طبیعی گردشگری شهرستان ری:

- مسیل‌های سرخه حصار و فیروزآباد: مسیل سرخه حصار از انشعابات رودخانه جاجرود است و در طی مسیر خود از کنار کارخانه سیمان و ابن‌بابویه گذشته و به سمت جنوب جریان

جدول (۲) (الف): جاذبه‌های انسانی شهر ری (آثار معماری پیش از اسلام)

ردیف	نام بنا	قدمت	کاربری	نشانی (موقعیت جغرافیایی)
۱	استودان گبرها	سه هزار سال	گورستان	شهری، چهارراه خط آهن، پشت دانشگاه آزاد
۲	دژ اشکانی	اشکانی	قلعه دفاعی	شهری، چهارراه خط آهن، روبروی کارخانه گلیسیرین
۳	قلعه گبری	اشکانی	قلعه دفاعی	شهری، خیابان ۲۴ متری، میدان معلم، شهرک علاین
۴	تپه میل	ساسانی	کاخ	شهری، جاده ورامین، روستای قلعه نو
۵	حصار ری	ساسانی	دفاعی	شهری، خیابان چشمه علی، تقوی نیا

(مأخذ: www.shahrerey.com)

جدول (۲) (ب): جاذبه‌های انسانی شهر ری (آثار معماری پس از اسلام)

ردیف	نام بنا	قدمت	کاربری	نشانی
۱	قلعه طبرک	قرون نخستین اسلامی	دفاعی	شهری، امین آباد، هفت دستگاه
۲	زندان هارون	آل بویه	زندان	شهری، ۱۲ کیلومتری جاده مشهد، سه راه سیمان
۳	برج طغرل	سلجوقی	آرامگاه	شهری، سه راه ورامین، خیابان ابن بابویه، خیابان طغرل
۴	برج نقاره‌خانه	سلجوقی	آرامگاه	شهری، امین آباد، هفت دستگاه
۵	برج اینانج	سلجوقی	آرامگاه	شهری، امین آباد، هفت دستگاه
۶	نقش برجسته چشمه علی	قاجار	یادمان	شهری، خیابان چشمه، خیابان تقوی نیا
۷	کاروانسرای شاه عباسی	صفویه	تجاری و اقامتگاهی	شهری، میدان شهری، خیابان عبدالعظیم، روبروی بازار قائم
۸	کاروانسرای کنارگرد	صفوی	تجاری و اقامتگاهی	شهری، فشاپویه
۹	بازار عبدالعظیم	صفویه	تجاری	شهری، میدان شهری، انتهای خیابان عبدالعظیم
۱۰	موارد دیگر			-----

(مأخذ: www.shahrerey.com)

جاذبه‌های انسانی گردشگری شهرستان ری (تاریخی و فرهنگی):

در ادامه بدلیل تعدد و گستردگی مجموعه آثار و جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی منطقه مورد مطالعه، بطور خلاصه در قالب جداول ۲ (الف) و ۲ (ب) به مرور این آثار به تفکیک دو دوره قبل و بعد از اسلام می‌پردازیم.

روش‌شناسی (اهداف، سؤالات و فرضیات)

هدف از پژوهش حاضر که به صورت تلفیقی از روش‌های اسنادی و پیمایشی انجام گرفته، شناسایی محدودیت‌ها و چالش‌های توسعه توریسم در شهرستان ری به منظور عیب‌یابی و نهایتاً ارائه راهکارهایی جهت توسعه گردشگری در این شهرستان بوده و در این راستا در پی پاسخگویی به چندین سوال کلیدی بوده است؛ عمده‌ترین پتانسیل‌های منطقه در

راستای کدامیک از انواع توریسم می‌باشد؟ علل اصلی ناشناخته ماندن پتانسیل‌های گردشگری منطقه (به ویژه جاذبه‌های باستانی و پیش از اسلام) چیست؟. به علاوه اهداف و سوالات فرعی دیگری نیز مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. توسعه توریسم در شهرستان چه تأثیراتی (اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و...) بر جای خواهد گذاشت؟ و منطقه در زمینه توریسم فرهنگی و تاریخی در چه وضعیتی به سر می‌برد؟. به منظور پاسخگویی به سوالات فوق، فرضیات عمده به این ترتیب تدوین شده‌اند که: عمده‌ترین پتانسیل‌های منطقه در راستای توریسم تاریخی و فرهنگی (از جمله توریسم مذهبی) می‌باشد؛ و از علل اصلی ناشناخته ماندن پتانسیل‌های گردشگری در ری، عدم توجه و توجه مسئولین به اهمیت و ضرورت این مهم و کارکردهای اقتصادی و فرهنگی قابل

ملاحظه آن می‌باشد. به منظور آزمون فرضیات علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای، از آنجاییکه در حال حاضر گردشگری در منطقه از رونق و توسعه‌ای برخوردار نبوده، پرسشنامه‌ای برای مصاحبه با مسئولین منطقه در سازمان‌های شهرداری، فرمانداری و میراث فرهنگی و جویا شدن نقطه نظرات کارشناسان آنان تهیه شد و با تکمیل آن در نمونه‌ای به حجم ۵۲ نفر از کارشناسان سازمان‌های فوق‌الذکر، داده‌های حاصل

با رویکرد استراتژیک SWOT مورد تحلیل قرار گرفت. این رویکرد یکی از روش‌های مهم در فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک و ابزاری بسیار مهم برای تحلیل سیستماتیک عوامل داخلی و خارجی یک سازمان است. از طریق این مدل سعی می‌شود ضعف‌ها به قوت‌ها تبدیل شوند و با به حداقل رساندن ضعف‌های داخلی و تهدیدهای خارجی، از فرصت‌ها حداکثر استفاده به عمل آید (نوری و دیگران، ۱۳۹۰: ۶۰).

جدول (۳): شناسایی و تجزیه و تحلیل عوامل داخلی مؤثر بر توسعه توریسم در شهرستان ری

شاخص	کد	گویه (معیار)	وزن	وزن نسبی	درجه بندی	امتیاز وزنی
اقتصادی - کالبدی	S _۱	مزیت اقتصادی نسبی گردشگری نسبت به دیگر فعالیت‌ها	۱/۹۳	۰/۱۳	۲	۰/۲۶
	S _۲	وجود بازار عظیم گردشگران به دلیل نزدیکی به تهران	۴/۰۷	۰/۲۹	۵	۱/۴۵
	S _۳	دروازه ارتباطی تهران با اکثر شهرهای جنوبی و شرقی تهران	۳/۸۳	۰/۲۷	۴	۱/۰۸
	S _۴	عواید اقتصادی ناشی از تعیین حریم قانونی آثار تاریخی	۴/۲	۰/۲۹	۵	۱/۴۵
		جمع	۱۴/۰۳	۰/۹۸		۴/۲۴
	W _۱	نارسایی امکانات اقامتگاهی و پذیرایی	۲/۵۷	۰/۱۵	۳	۰/۴۵
	W _۲	کیفیت پایین مسیرهای منتهی به جاذبه‌ها	۳	۰/۱۷	۴	۰/۶۸
	W _۳	عدم وجود تابلوهای راهنمای کافی در طول مسیر	۳/۴۷	۰/۲	۴	۰/۸
	W _۴	ناشناختگی برخی آثار به دلیل دورافتادگی	۲/۵۷	۰/۱۵	۳	۰/۴۵
	W _۵	رواج ساخت و سازهای مسکونی در حریم آثار	۲/۸۷	۰/۱۷	۳	۰/۵۱
	W _۶	فعالیت کارخانه سیمان در حریم آثار باستانی	۲/۴	۰/۱۴	۳	۰/۴۲
		جمع	۱۶/۸۸	۰/۹۸		۳/۳۱
اجتماعی - فرهنگی	S _۵	سومین قطب مذهبی کشور بدلیل بارگاه عبدالعظیم حسنی	۴/۲۳	۰/۳۷	۵	۱/۸۵
	S _۶	وجود آثار تاریخی - فرهنگی بااهمیت در سطح کشور	۱/۷۳	۰/۱۵	۲	۰/۳
	S _۷	برخوردار از آثار متعدد تاریخی - فرهنگی	۱/۷۷	۰/۱۵	۲	۰/۳
	S _۸	برقراری امنیت نسبی مناسب در منطقه برای گردشگران	۳/۵۷	۰/۳۱	۴	۱/۲۴
		جمع	۱۱/۳	۰/۹۸		۳/۶۹
	W _۷	کم توجهی مردم بومی به ارزشهای تاریخی منطقه	۳/۶۷	۰/۴۸	۴	۱/۹۲
	W _۸	افزایش جمعیت مهاجر و بی‌آگاهی آنان به میراث باستانی منطقه	۳/۹۳	۰/۵۱	۴	۲/۰۴
		جمع	۷/۶	۰/۹۹		۳/۹۶
سیاستگذاری	W _۹	عدم استقرار سازمان‌های متولی گردشگری در خود شهرستان	۴	۰/۴۲	۵	۲/۰۴
	W _{۱۰}	عدم توجه و تبلیغ مسئولان نسبت به لزوم حفاظت آثار تاریخی	۱/۹۳	۰/۲	۲	۰/۴
	W _{۱۱}	نبود شورای شهر مستقل و به حاشیه رفتن مشکلات در مقایسه با تهران	۳/۴۷	۰/۳۶	۴	۱/۴۴
		جمع	۹/۴	۰/۹۸		۳/۸۸
زیست محیطی	W _{۱۲}	انباشت زباله و تخریب تپه‌های باستانی بدلیل نبود حریم قانونی	۴/۲	۱	۵	۵
		جمع	۴/۲	۱	۵	۵
		مجموع امتیازات قوت‌ها (اقتصادی، اجتماعی، سیاست‌گذاری، زیست محیطی)	۲۵/۳۳	۱/۹۶		۵/۱۴
		مجموع امتیازات ضعف‌ها (اقتصادی، اجتماعی، سیاست‌گذاری، زیست محیطی)	۳۸/۰۸	۳/۹۵		۱۶/۱۵

(محاسبات نگارندگان)

جدول (۴): شناسایی و تجزیه و تحلیل عوامل خارجی مؤثر بر توسعه توریسم در شهرستان ری

شاخص	کد	گویه (معیار)	وزن	وزن نسبی	درجه بندی	امتیاز وزنی
اقتصادی کالبدی	O _۱	نزدیکی فرودگاه بین‌المللی امام خمینی به محدوده شهری	۳/۷	۰/۳۵	۴	۱/۴
	O _۲	تاثیر مثبت جدایی شهری از تهران بر رونق گردشگری	۳/۱	۰/۲۹	۴	۱/۱۶
	O _۳	امکان بهره‌گیری از خدمات رفاهی تهران	۳/۷	۰/۳۵	۴	۱/۴
	جمع			۱۰/۵	۱	۳/۹۶
	T _۱	کمبود بودجه‌های شهرداری و میراث فرهنگی	۲/۷۳	۰/۵۲	۳	۱/۵۶
	T _۲	تخریب تپه‌های باستانی با توسعه اتوبان امام علی	۲/۵۳	۰/۴۸	۳	۱/۴۴
	جمع			۵/۲	۱	۳
سیاست‌گذاری	T _۳	تعدد و موازی‌کاری سازمان‌های متولی امور گردشگری	۳/۸	۱	۴	۴
	جمع			۳/۸	۱	۴
زیست محیطی	T _۴	نزدیکی به کویر ورامین و شوره‌زار مرکزی ایران (اثرات مخرب محیطی)	۳/۸۳	۰/۱۹	۴	۰/۷۶
	T _۵	مجاورت با آلوده‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهر کشور (فشار جمعیتی و تخریب زیست محیطی)	۴/۱۷	۰/۷۳	۵	۳/۶۵
	T _۶	دفع زباله‌های تهران در کهریزک (مخاطرات زیست محیطی)	۱/۸۷	۰/۰۹	۲	۰/۱۸
	T _۷	تردد زیاد وسایط نقلیه به دلیل موقعیت منطقه (آلودگی)	۲/۰۳	۰/۱	۳	۰/۳
	T _۸	تاثیرات مخرب زیست محیطی کارخانه سیمان	۴/۰۴	۰/۲	۵	۱
	T _۹	نزدیکی به تصفیه‌خانه فاضلاب تهران	۳/۳۷	۰/۱۷	۴	۰/۶۸
	جمع			۱۹/۳۱	۱/۴۸	۶/۵۷
	مجموع امتیازات فرصت‌ها (اقتصادی، اجتماعی، سیاست‌گذاری، زیست محیطی)			۱۰/۵	۰/۹۹	۳/۹۶
مجموع امتیازات تهدیدها (اقتصادی، اجتماعی، سیاست‌گذاری، زیست محیطی)			۲۸/۳۱	۳/۴۸	۱۳/۵۷	

(محاسبات نگارندگان)

عوامل داخلی قوت و ضعف، سازمان را در دستیابی به اهدافش به ترتیب تقویت و یا تضعیف می‌کنند و فرصت‌ها و تهدیدها نیز به عنوان عوامل بیرونی، سازمان را در دستیابی به اهدافش به ترتیب تسهیل و یا محدود می‌نمایند

نتایج و بحث

شاخص‌های مورد بررسی در این پژوهش در چهار دسته اقتصادی-کالبدی، اجتماعی-فرهنگی، سیاست‌گذاری و زیست محیطی رده‌بندی و هریک با توجه به نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها تفکیک شدند. در ادامه هریک از شاخص‌ها در دامنه ۱ تا ۵ متناسب با اهمیت خیلی کم تا اهمیت خیلی زیاد در توسعه توریسم منطقه درجه‌بندی و وزندهی شدند. سپس وزن نسبی و امتیاز وزنی آنها محاسبه شده و مجموع امتیازات نهایی هریک از شاخص‌های چهارگانه به منظور شناسایی وضعیت هریک محاسبه و به شرح جداول ۳ و ۴ ارائه شده است. با توجه به مجموع امتیازات چهارگانه و

عوامل داخلی قوت و ضعف، سازمان را در دستیابی به اهدافش به ترتیب تقویت و یا تضعیف می‌کنند و فرصت‌ها و تهدیدها نیز به عنوان عوامل بیرونی، سازمان را در دستیابی به اهدافش به ترتیب تسهیل و یا محدود می‌نمایند (Tahernejad et al., 2012: 2). در این مدل به ترتیب و بطور خلاصه مراحل زیر به اجرا درمی‌آیند: تهیه فهرست فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و نقاط ضعف؛ محاسبات کمی و وزندهی به شاخص‌ها و نهایتاً تهیه راهبردهای چهارگانه به منظور تدوین بهترین استراتژی توسعه گردشگری در منطقه. در تحلیل‌های صورت گرفته، وزن‌های ابتدایی گویه‌ها میانگین نظرات جمع‌آوری شده کارشناسان بوده، که با نرمال‌سازی آنها وزن‌های نسبی بدست آمده‌اند. درجه‌بندی گویه‌ها نیز بیانگر وزن یا میزان اهمیت نسبی آنها بوده که از حاصلضرب آنها در

و تهدیدها ملاحظه می‌شود که توسعه توریسم در شهرستان ری با محدودیت‌ها و تنگناهایی اساسی روبروست، بگونه‌ای که این تهدیدها علاوه بر تأثیر منفی در توسعه گردشگری برای محیط زیست منطقه و وضعیت اقتصادی و اجتماعی ساکنین آن نیز آسیب‌رسان بوده است. چنین موقعیت‌هایی که در آن تهدیدهای بیرونی بطور برجسته‌ای بر دیگر عوامل فزونی و استیلا دارند، نشان‌دهنده غفلت و عدم برنامه‌ریزی اصولی در رابطه با موضوع مورد بررسی در منطقه مطالعه می‌باشد و نه لزوماً استعداد کم آن منطقه. این امر بدین علت است که چنین تهدیدهایی علاوه بر کند کردن و ایجاد نارسایی در روند توسعه، در موارد بسیاری تأثیرات تخریبی و مختل‌کننده‌ای بر نقاط قوت و پتانسیل‌های منطقه نیز خواهند داشت.

در ادامه برای سهولت تعیین راهبردهای توسعه گردشگری منطقه و نیز کارآمدتر بودن آنها و بر اساس نتایج مندرج در جداول ۳ و ۴، عمده‌ترین پتانسیل‌ها و نارسایی‌های داخلی و خارجی دخیل در این رابطه را به شرح جدول ۵ و به تفکیک حوزه‌های چهارگانه اقتصادی - کالبدی، اجتماعی - فرهنگی، سیاستگذاری و زیست محیطی مرور کرده و در نهایت به ارائه راهبردهای مؤثر در قسمت بعد خواهیم پرداخت.

تقسیم‌بندی استرژیک آنها به تحلیل شاخص‌ها مبادرت شده است. همانگونه که ملاحظه می‌گردد، تعداد ۸ نقطه قوت (با مجموع امتیاز وزنی ۵/۱۴) در مقابل ۱۲ نقطه ضعف (با مجموع امتیاز وزنی ۱۶/۵) و تنها ۳ فرصت (با مجموع امتیاز وزنی ۳/۹۶) در مقابل ۹ تهدید (با مجموع امتیاز وزنی ۱۳/۵۷) برای توسعه توریسم در منطقه مورد مطالعه شناسایی و ارزشگذاری گردید. در مجموع در حال حاضر ۱۱ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و ۲۲ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌های توسعه توریسم در شهرستان ری وجود دارند. مطلب قابل توجه آنکه در حوزه‌های سیاستگذاری و زیست محیطی در حالی هیچگونه قوت یا فرصتی از درون و بیرون برای تقویت و پیشبرد وضعیت توسعه گردشگری منطقه وجود ندارد که همزمان بیشترین ضعف‌ها در درون و تهدیدها در بیرون نیز متوجه همین حوزه‌هاست. عوامل حوزه اجتماعی و فرهنگی مربوط به درون سیستم بوده و فرصت یا تهدیدی از بیرون در این حوزه وجود ندارد. عوامل اقتصادی و کالبدی تنها حوزه‌ای است که هم از قوت‌ها و فرصت‌هایی برخوردار بوده و هم با ضعف‌ها و تهدیدهایی مواجه است و البته قابل ذکر است که در این میان قوت‌ها بر دیگر عوامل برتری دارند. در مجموع با مقایسه نقاط قوت و فرصت‌ها با نقاط ضعف

جدول (۵): نارسایی‌ها و پتانسیل‌های عمده منطقه برای توسعه توریسم در حوزه‌های مختلف

عوامل حوزه‌ها	عوامل داخلی		عوامل خارجی	
	قوت‌ها	ضعف‌ها	فرصت‌ها	تهدیدها
اقتصادی کالبدی	بازار بالقوه گردشگری بدلیل نزدیکی به تهران	کیفیت پایین مسیرهای دسترسی	نزدیکی به فرودگاه بین‌المللی	کمبود بودجه شهرداری
	عواید ناشی از ارزش‌گذاری آثار	ساخت و ساز در حریم آثار	امکان بهره‌گیری از خدمات رفاهی تهران	تخریب تپه‌های باستانی
	×	نارسایی امکانات اقامتی و پذیرایی	×	×
اجتماعی	×	دورافتادگی و ناشناختگی آثار	×	×
	تنوع جاذبه‌ها و آثار	افزایش مهاجرین به میراث باستانی	×	×
	ارزش‌های غنی فرهنگی و تاریخی آثار	کم توجهی بومیان به ارزش‌های تاریخی منطقه	×	×
سیاست گذاری	×	عدم استقرار محلی سازمان‌های متولی	×	موازی کاری ارگان‌های مسئول
	×	نبود شورای شهر مستقل	×	×
زیست محیطی	×	انباشت زباله در حریم آثار	×	تسری فشار جمعیتی و تخریب‌های محیطی تهران
	×	×	×	آلودگی‌های کارخانه سیمان
	×	×	×	نزدیکی تصفیه‌خانه فاضلاب تهران

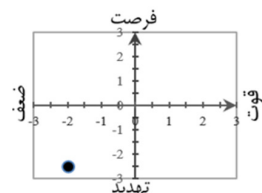
نتیجه‌گیری

ری سرزمینی است با دیرینه‌ای کهن در پویه تاریخ، داشته‌هایی غنی در عرصه فرهنگ و نامی پرآوازه در ادبیات گذشته و معاصر ایران، واقع شده در جنوب تهران امروز که بدلیل پیشروی گسترده و خزش قارچ گونه آن طی دهه‌های اخیر، نه تنها به لحاظ موقعیت و قرارگیری در مجاورت این کلان‌شهر نمود و شهرت جغرافیایی خود را از دست داده، بلکه در برق خیره‌کننده مدرنیته حاکم بر آن شکوه و آوازه فرهنگی و تاریخی گذشته‌اش نیز به فراموشی سپرده شده و فراتر از اینها، سرریز فشارهای جمعیتی و معضلات اجتماعی و تسری مخاطره‌های زیست‌محیطی تهران، در آینده و در صورت عدم چاره‌اندیشی، تهدیدی برای پایداری توسعه و سامان سکونتگاهی آن نیز بشمار می‌رود.

مقاله حاضر با ملاحظه پتانسیل‌های فرهنگی و تاریخی غنی و بالقوه این شهرستان برای توسعه صنعت توریسم، به بررسی وضع موجود و ارائه راهکارهایی برای بهبود آینده توریسم فرهنگی-تاریخی شهرستان پرداخته است. برای این منظور و با مراجعه به نظرات و آرای کارشناسان خبرگان مرتبط، عمده‌ترین و اثرگذارترین عواملی که در حوزه‌های مختلف کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی و سیاست‌گذاری، چه از طریق سازوکارهای درونی سیستم و چه از طریق محیط بیرونی سیستم، عملکرد و جهت‌گیری آن را در این رابطه بالفعل تحت تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم خود قرار داده یا بالقوه قادر به تأثیرگذاری بر آن هستند، واکاوی و بررسی شده‌اند. چنانچه کارکرد این عوامل در راستای بهبود و تقویت فعالیت گردشگری در منطقه باشند، بسته به درونی یا بیرونی بودن به ترتیب قوت (S) و فرصت (O) و چنانچه در راستای تضعیف آن عمل کنند و یا نتوانند نقش مؤثر و مفیدی در تقویت آن ایفا نمایند، به ترتیب ضعف (W) و تهدید (T) تلقی می‌شوند.

مطابق نتایج بدست آمده، تنها قوت‌های شهرستان برای توسعه گردشگری فرهنگی و تاریخی، به شهرت منطقه، وجود

چنانکه ملاحظه می‌شود وجود آثار و جاذبه‌های ارزشمند تاریخی و فرهنگی و نزدیکی منطقه به تهران و فرودگاه بین‌المللی، تنها نقاط قوت و فرصت بالقوه برای کمک به رونق گردشگری منطقه هستند. با فقدان هرگونه هدف و برنامه مدون برای بهره‌برداری بهینه از این پتانسیل‌ها و همزمان حضور بالفعل انبوهی از ضعف‌ها و تهدیدهای جدی، دورنمای صنعت گردشگری و کارکرد مؤثر و معنادار آن در احیای اقتصادی و فرهنگی منطقه، دست کم در کوتاه‌مدت چندان خوشبینانه نیست. ارزیابی مقایسه‌ای نقش و اهمیت این مجموعه عوامل نشان از کم‌رنگ شدن و از بین رفتن تدریجی این آثار ارزشمند و حتی مواجهه قابل توجه کلیت نظام سکونتگاهی منطقه با مخاطره‌های هشدار دهنده‌ای دارد که چاره‌اندیشی برای جلوگیری از آن را به ضرورتی غیر قابل انکار بدل ساخته است. در شکل شماره ۲ موقعیت استراتژیکی گردشگری منطقه بر اساس جمع جبری مجموع امتیازهای وزنی قوت‌ها و ضعف‌ها در محور عوامل درونی و فرصت‌ها و تهدیدها در محور عوامل بیرونی نشان داده شده است.

شکل (۲): موقعیت استراتژیکی وضعیت گردشگری منطقه

این موقعیت بوضوح بیانگر اتخاذ و اولویت‌دهی به استراتژی‌های تدافعی (WT): کاستن از ضعف‌های درونی برای فائق آمدن نسبی بر تهدیدهای بیرونی) برای بهبود وضع موجود گردشگری شهر ری و در نتیجه ان امکان ورود به مراحل و استراتژی‌های بعدی در برنامه‌ریزی‌های بلندمدت‌تر برای ارتقا و توسعه صنعت گردشگری شهرستان می‌باشد.

برنامه‌ریزی شده برای آن، چشم‌انداز آینده گردشگری در این شهرستان امیدوار کننده نخواهد بود.

گرچه ضروری‌ترین راهبردها با اولویت بسیار بالا برای خروج منطقه از وضعیت موجود و رانش آن به سمت وضعیت مطلوب، راهبردهای تدافعی برای کاستن از تهدیدهای بیرونی و فائق آمدن بر ضعف‌های درونی منطقه است، اما با توجه به تحلیلی که از بررسی مجموعه عوامل تأثیرگذار صورت گرفت، از دیگر استراتژی‌های بویژه مبتنی بر فرصت‌ها و قوت‌ها (راهبردهای رقابتی-تهاجمی، تنوع و بازنگرایی) نیز نایستی غفلت نمود. بر این اساس به اختصار و البته به ترتیب اولویت، مهم‌ترین راهبردها برای تقویت صنعت گردشگری در شهرستان ری و سوق دادن آن به سمت جایگاهی قابل قبول در مجموعه مدیریت شهرستان را به شرح زیر می‌توان پیشنهاد نمود:

- شناسایی، مکان‌گزینی بهینه، تجهیز تسهیلاتی و معرفی شهرک‌هایی در اطراف شهرستان برای اسکان سرریز جمعیتی آن برای کاستن از مخاطره‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و امنیتی.

- تدوین طرح‌های حفاظت از محیط زیست با همکاری مشارکتی تهران.

- تقویت مجراهای مدیریتی و تصمیم‌گیری امور شهرستان مستقل از تهران با تأکید بر بخش گردشگری.

- برنامه‌ریزی، تدوین، تخصیص بودجه و اجرای طرح‌های تعیین حریم آثار تاریخی شهری.

- تدوین برنامه‌ها و شیوه‌های مناسب آموزشی برای شناساندن داشته‌ها و ارزش‌های فرهنگی و باستانی شهرستان و لزوم پاسداری و حفاظت آنها.

- استفاده از موقعیت جغرافیایی و ارتباطی مناسب منطقه برای جذب سرمایه‌های خارج استانی.

- استفاده از پتانسیل بخش خصوصی برای حفاظت آثار تاریخی شهرستان و بهره‌برداری اقتصادی و فرهنگی از آنها.

امنیت نسبی برای گردشگر، دسترسی به بازار بالقوه عظیم گردشگران به دلیل نزدیکی به تهران و عواید اقتصادی بالقوه ناشی از تعیین حریم قانونی و ارزش‌گذاری توریستی آثار تاریخی آن هستند. در همین راستا فرصت‌های اقتصادی و فضایی محدود اما بسیار با اهمیتی نیز که می‌توان برای رونق گردشگری شهرستان از آنها بهره‌گرفت امکان بهره‌گیری از خدمات رفاهی تهران بدلیل مجاورت و نزدیکی فرودگاه بین‌المللی به محدوده شهرستان هستند. در مقابل عوامل محدود کمک‌رسان به توسعه صنعت گردشگری در شهرستان که تنها به حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی نیز محدود می‌شوند، موانع بازدارنده گستردگی و تأثیرگذاری فراتری در همه حوزه‌ها و بویژه حوزه‌های سیاستگذاری و محیط زیستی دارند. انباشت زباله و تخریب تپه‌های باستانی، فشارهای جمعیتی و تخریب‌های زیست‌محیطی ناشی از آلودگی‌ها و جمعیت زیاد شهر تهران و تأثیرات مخرب کارخانه سیمان، در کنار نبود شورای شهر مستقل و به حاشیه رفتن مشکلات شهرستان در مقایسه با تهران و عدم استقرار سازمان‌های متولی گردشگری در خود شهرستان، مهم‌ترین این عوامل به حساب می‌آیند که همگی نیز متأسفانه بالفعل تأثیرگذار هستند. به این ترتیب در پاسخ به سئوالات و از مضمون فرضیات مطرح شده بایستی بیان نمود که منطقه از پتانسیل‌های بالقوه و زمینه بسیار مناسبی برای توسعه گردشگری فرهنگی و تاریخی (و از جمله گردشگری مذهبی) برخوردار است و رونق یافتن و توسعه این نوع از توریسم در منطقه، با توجه به فرصت‌های فضایی در اختیار آن، می‌تواند مزیت‌های اقتصادی قابل توجهی در پی داشته باشد. اما ارزیابی وضع موجود حاکی از آن است که ضعف‌های مدیریتی، سیاستگذاری و سازمانی در تعامل قوی و گسترده با تهدیدهای زیست‌محیطی و اجتماعی عمدتاً ناشی از مجاورت با تهران، وضعیت استراتژیکی بسیار شکننده‌ای را برای برپایی و رونق گردشگری در منطقه باعث شده است و در صورت تداوم و عدم چاره‌جویی‌های کارشناسانه و

۵. رضایی، جواد و منا زاهدین فرد (۱۳۸۴). بررسی کارایی صنعت گردشگری با استفاده از روش‌های ناپارامتری. مجموعه مقالات ظرفیت‌های گردشگری ایران در بستر جهانی‌شدن، دانشگاه آزاد اسلامی فیروزکوه، صص ۱۹۰-۱۷۳.
۶. رنجبریان، بهرام و محمد زاهدی (۱۳۷۹). برنامه‌ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای. انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان، چاپ اول، اصفهان.
۷. زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۷). مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار (با تأکید بر محیط زیست). انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ اول، تهران.
۸. زم، محمدعلی (۱۳۸۲). نقصان جهان‌بینی منشأ بطلان جهانگردی. مجموعه مقالات سمینار سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در ج. ا. ا. دانشگاه علامه طباطبایی، صص ۳۳-۲۸.
۹. سلمانی مقدم، محمد (۱۳۸۲). تحلیل سازمان فضایی مراکز آموزشی در شهرری. پایان‌نامه دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان.
۱۰. سلیمی مؤید، سلیم (۱۳۸۱). سیمای میراث فرهنگی استان تهران. انتشارات سازمان میراث فرهنگی استان تهران.
۱۱. شمس، مجید و نصیره امینی (۱۳۸۸). ارزیابی شاخص فرهنگ ایرانی و تاثیر آن در توسعه گردشگری. نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۱، شماره ۴، صص ۹۳-۸۱.
۱۲. فقیهی، ابوالحسن و مهدی کاظمی، (۱۳۸۲). زمینه‌های فرهنگی توسعه جهانگردی، مجموعه مقالات سمینار سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در ج. ا. ا. دانشگاه علامه طباطبایی، صص ۱۵۷-۱۴۲.
۱۳. کرمی، ناصر (۱۳۸۲). امکان‌سنجی توسعه اکوتوریسم دریایی در ج. ا. ا. مجموعه مقالات سمینار سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در ج. ا. ا. دانشگاه علامه طباطبایی، صص ۱۹۵-۱۸۲.
۱۴. کیانی، محمدیوسف (۱۳۷۴). پایتخت‌های ایران. انتشارات سازمان میراث فرهنگی استان تهران.
۱۵. مجیدی، محمدرضا (۱۳۸۹). سیاست گردشگری خارجی در ایران؛ جستجوی الگوی مطلوب. سیاست، شماره ۳، صص ۲۷۲-۲۵۷.

- ایجاد تأسیسات اقامتی مناسب از محل بودجه‌های حرم عبدالعظیم با برنامه‌ریزی و مدیریت تولید آن.
- برنامه‌ریزی برای بهره‌گیری از زائران حرم عبدالعظیم به عنوان بازار بالقوه گردشگری شهرستان و همچنین مبلغین پتانسیل‌های تاریخی و فرهنگی شهرستان.
- تبلیغات و برپایی نمایشگاه‌هایی در راستای معرفی جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی شهرستان.
- در انتها بایستی اشاره نمود که گرچه شهرستان ری در حال حاضر بهره‌چندانی از صنعت گردشگری ندارد و رونق آن در شهرستان با تنگناهای نهادی، سیاستگذاری و مدیریتی، محیطی، اقتصادی و اجتماعی قابل توجهی مواجه می‌باشد، اما در صورت خواست جدی و برنامه‌ریزی‌های حساب شده برای برپا نمودن و رونق این صنعت در شهرستان، می‌توان انتظار تجدید حیات اقتصادی و اجتماعی گوشه‌ای از جغرافیای پهناور کشورمان، که به اتکای میراث ارزنده باستانی آن برگ پرافتخاری از هویت‌نامه فرهنگ و تاریخ و تمدن آن در درازنای تاریخ این سرزمین کهن محسوب می‌شود را داشت.

منابع

۱. استعلاجی، علیرضا و مهناز الله‌قلی‌نژاد (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی توسعه پایدار با تأکید بر گردشگری (سرعین و روستاهای اطراف). مجله جغرافیا، سال ۹، شماره ۳۰، صص ۱۴۴-۱۲۹.
۲. ایرانی، هما و مریم برنجی (۱۳۹۰). طراحی سبزه‌راه‌های شهری برای ایجاد پیوستگی بین ساختارهای طبیعی-تاریخی درون شهری (شهرری). مطالعات باستان‌شناسی، شماره ۳، صص ۶۴-۴۵.
۳. باهر، حسین (۱۳۸۲). توریسم پیشگیر تروریسم. مجموعه مقالات سمینار بررسی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در ج. ا. ا. دانشگاه علامه طباطبایی، صص ۱۸۱-۱۷۷.
۴. تقوایی، مسعود و سیدعلی موسوی (۱۳۸۹). تحلیلی بر توسعه گردشگری مذهبی (نورآباد ممسنی). فضای جغرافیایی، سال ۱۰، شماره ۳۱، صص ۶۴-۳۹.

16. Farahani, B.M., Abooli, G. and Mohamed, B. (2012). George Town World Heritage site:

19. Tahernejad, M.M., Ataei, M. and Khalokakaie, R. (2012). Selection of the best strategy for Iran's quarries: SWOT- FAHP method. *Journal of Mining and Environment* 3 (1): 1- 13.
 20. www.amar.ir
 21. www.isfahancht.ir
 22. www.shahrerey.com
17. George, E.W., Mair, H. and Reid, D.G. (2009). *Rural tourism development; localism and cultural change*, Channel View Publication, Bristol, Toronto.
 18. Srinivasan, P., Santhosh Kumar, P.K. and Ganesh, L. (2012). Tourism and economic growth in Sri Lanka; an ARDL bounds testing approach. *The Romanian Economic Journal* 45: 211-225.

